

SYMPOZJUM NAUKOWE
„PROBLEMY ARCHIWALNYCH SYSTEMÓW
INFORMATYCZNYCH”,
ŁÓDŹ, 16–17 PAŹDZIERNIKA 2017 R.

W dniach 16–17 października 2017 r. w Łodzi odbyło się sympozjum archiwalne poświęcone „Problemom archiwalnych systemów informatycznych”. Było to szóste spotkanie omawiające teoretyczne problemy archiwistyki. W ciągu dwóch dni obrad, które poprowadzili przedstawiciele Instytutu Pamięci Narodowej: Paweł Perzyna, Jerzy Bednarek oraz Rafał Leśkiewicz, wygłoszono 12 referatów poświęconych systemom informatycznym wykorzystywanym w archiwach historycznych.

Prelegentów oraz uczestników obrad w imieniu organizatorów powitali Marzena Kruk – dyrektor Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej oraz Dariusz Rogut – dyrektor Oddziału Instytutu Pamięci Narodowej w Łodzi.

Pierwszą część obrad rozpoczął Bohdan Ryszewski, który wygłosił referat dotyczący poprzednich sympozjów i ich znaczenia dla nauki archiwalnej. Podkreślił, że ich inicjatorami byli jego uczniowie oraz współpracownicy. Charakter i tematyka spotkań (referaty oraz otwarte dyskusje) miały stanowić rozwinięcie seminariów doktoranckich prowadzonych przez prof. Ryszewskiego na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu (od 1986 r.) i Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie (od 1998 r.). Referent omówił także dotychczasowe sympozja i przypomniał przy tym wkład w rozwój polskiej archiwistyki takich wybitnych archiwistów jak: Kazimierz Konarski, Piotr Bańkowski czy Józef Siemieński. Przybliżył zgromadzonym swoją drogę naukową: pierwsze rozprawy, praktyki w zawodzie archiwisty oraz badania na temat wykorzystania komputerów w archiwach. B. Ryszewski, przywołując swoje doświadczenia, wskazał, że praktyka powinna wyznaczać badaczom teoretykom zakres ich badań. Te wszystkie lata jego pracy naukowej miały i mają wpływ na tematy poruszane w czasie kolejnych sympozjów. Na koniec swojego wystąpienia wspominał o szczegółach przygotowywania omawianych spotkań oraz wyraził zadowolenie z tego, iż zagadnienia podejmowane w referatach potrafią zainspirować uczestników do dyskusji w kuluarach.

Kolejny referat wygłosił Jerzy Bednarek. Swoje wystąpienie poświęcił archiwalnemu systemowi informacyjnemu i archiwalnemu systemowi informatycznemu oraz ich wzajemnym zależnościom. Podkreślił, iż od pewnego czasu trwa swoista rywalizacja między archiwistyką i informatyką. Jej głównym obszarem jest działalność informacyjna archiwów, a w szczególności podejmowane próby opracowania i wdrożenia w archiwach różnorodnych systemów informatycznych, służących m.in. szeroko rozumianemu zarządzaniu zasobem archiwalnym. Referent wskazał, iż bardzo ważnym aspektem jest postępujące przesuwanie się granic pomiędzy dwiema różnymi dyscyplinami naukowymi. J. Bednarek jest przekonany, że informatyka coraz bardziej zaczyna ingerować w świat archiwów i narzucać mu swoje zasady. Jest zdania, że ten proces musi być kontrolowany i naukowo weryfikowany. J. Bednarek dalej szczegółowo omówił zależności między informatyką a informatologią. Na podstawie przeprowadzonej analizy doszedł do wniosku, że archiwalny system informatyczny to rozwiązanie techniczne, które dzięki

zastosowanym środkiem informatyki służy świadomej realizacji określonych funkcji systemu informacyjnego archiwum, stanowiąc równocześnie jego podsystem. Podkreślił, że archiwalny system informatyczny nie jest i nie może być celem działania archiwum. W sferze działań praktycznych jest tylko narzędziem powstałym w wyniku precyzyjnie zdefiniowanej współpracy archiwistów z informatykami.

Trzeci referat, poświęcony metodom badań potrzeb użytkowników archiwalnych systemów informatycznych, wygłosiły Monika Cołbecka i Agnieszka Rosa. Referentki przeanalizowały, na jakim etapie obecnie znajdują się tego rodzaju badania i jak powinny one wyglądać. A. Rosa wskazała, że problematyka badania potrzeb użytkowników archiwów jest obecnie bardzo rzadko podejmowana przez teoretyków. Większe zainteresowanie tym zagadnieniem miało miejsce w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych ubiegłego wieku. Ze względu na postępującą komputeryzację i „internetyzację” archiwów dopiero teraz nabiera ono wyjątkowego znaczenia. A. Rosa zauważyła, że obecnie w archiwach panuje przekonanie o ogromnej potrzebie budowania zaawansowanych technologicznie systemów informatycznych bez zwracania uwagi na ich faktyczną przydatność dla użytkowników. Archiwalne systemy informatyczne powinny być tworzone wspólnie z archiwistami, którzy najlepiej rozumieją potrzeby użytkowników archiwów. Tylko należycie rozpoznane, zbadane i dobrze oszacowane potrzeby i zachowania użytkowników mogą przyczynić się do właściwego rozwoju i funkcjonowania archiwalnego systemu informacyjnego i informatycznego. M. Cołbecka w drugiej części wystąpienia omówiła metody badań potrzeb użytkowników, które były wykorzystywane w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych oraz są stosowane obecnie. Jednocześnie wskazała, że temu zagadnieniu większą uwagę poświęcali informatolodzy.

Po pierwszych trzech wystąpieniach przyszedł czas na dyskusję. Otworzył ją J. Bednarek, który odniósł się do referatu M. Cołbeckiej i A. Rosy. Jego zastrzeżenia budziło rozumienie przez referentki pojęć „archiwalny system informacyjny” oraz „archiwalny system informatyczny” użytych w trakcie ich wystąpienia. Zarówno A. Rosa, jak i M. Cołbecka szczegółowo wyjaśniły wszelkie wątpliwości. Wymianę zdań podsumował B. Ryszewski, który przychylił się do głosów, że w większym stopniu konieczne jest rozwinięcie prac nad organizacją badań zmierzających do poznania potrzeb użytkowników.

W kolejnej części obrad pierwszy referat wygłosił Rafał Leśkiewicz, który swoje rozważania poświęcił modelowi architektury archiwalnego systemu informatycznego. W swoim wystąpieniu skupił się na prezentacji przykładowego modelu takiej architektury, będącej efektem zebranych przez niego doświadczeń w trakcie pracy w Archiwum i Biurze Informatyki Instytutu Pamięci Narodowej. R. Leśkiewicz najpierw omówił, czym jest architektura systemów informatycznych. Nie zgodził się ze stwierdzeniem, że informatyka jest tylko wartością operacyjną dla projektowanych rozwiązań o charakterze merytorycznym. Informatyka to także cały aparat pojęciowy i naukowy, czyli teoria naukowa. Zdaniem referenta idealnym modelem współpracy archiwisty i informatyka jest traktowanie kompetencji obydwu na równych zasadach. Dalej prelegent zaprezentował merytoryczny, a w odniesieniu do Cyfrowego Archiwum IPN również techniczny model architektury systemu informatycznego.

Kolejny referat wygłosił Grzegorz Zajączkowski, który przybliżył metody badań potrzeb użytkowników systemów informatycznych. Jego wystąpienie, wynikające z do-

świadczeń zawodowych zdobytych w Ministerstwie Cyfryzacji, było kontynuacją rozważań podjętych wcześniej przez R. Leśkiewicza. Referent omówił rosnące zainteresowanie użytkowników dostępem do zasobów cyfrowych instytucji rządowych, m.in. poprzez tzw. portal danych publicznych, oraz związane z tym problemy. Dzięki portalowi łatwo można się zorientować w statystykach oraz poznać, czego użytkownicy najczęściej szukają na stronach rządowych, co może okazać się interesujące również z archiwalnego punktu widzenia. Dane odnoszące się do zainteresowań użytkowników śledzi i zbiera właśnie Ministerstwo Cyfryzacji. Zdaniem G. Zajączkowskiego istniejące w sieci rozległej archiwalne systemy informacyjne działają poprawnie i są wysoko cenione.

Paweł Perzyna omówił próby stworzenia archiwalnych systemów informatycznych w polskich archiwach. Wskazał, że trudno wyobrazić sobie współczesne przedsiębiorstwo czy instytucję bez odpowiedniego systemu informatycznego, którego celem jest usprawnienie działania i poprawienie jakości komunikacji pomiędzy nim i użytkownikiem. P. Perzyna stwierdził, że w polskich archiwach brakuje jednolitego i stworzonego dla nich systemu informatycznego, którego elementy odpowiadałyby wszystkim funkcjom archiwów, tworzyły spójną całość powiązaną ściśle określonymi relacjami, łączyły opracowanie i dostęp do informacji z jej zarządzaniem, porządkowały procesy zarządzania oraz stwarzały optymalne warunki wyszukiwania i udostępniania informacji. W związku z powyższym referent postanowił traktować – jako zwiastun systemu informatycznego w archiwach – taki zbiór powiązanych ze sobą elementów odpowiadających co najmniej dwóm modułom przyszłego systemu (np. opracowania zasobu i wyszukiwania). W dalszej części prelegent odwołał się do historii powstawania systemów informatycznych. Podkreślił, że w czasie ich tworzenia bardzo szybko okazało się, iż technika schodziła na dalszy plan, a najważniejsza okazywała się organizacja obiegu informacji i jej wykorzystanie. Referent przedstawił prace nad projektami stworzenia systemu informatycznego w Centralnym Archiwum Wojskowym, archiwach państwowych (systemy ZoSIA i AToM) i archiwach społecznych oraz wskazał, że najbliższej stworzenia całościowego archiwalnego systemu informatycznego znalazło się Archiwum IPN.

Następny referat wygłosił Mariusz Kwaśniak, który omówił bilans prac nad informatyzacją Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej oraz przybliżył związane z nią perspektywy na przyszłość. Zdaniem referenta na początku działalności Instytutu nie kładziono dużego nacisku na komputeryzację Archiwum IPN. Co prawda dwukrotnie powołano zespoły robocze do spraw opracowania koncepcji wykorzystania narzędzi informatycznych w zarządzaniu zasobem archiwalnym (w 2003 i 2006 r.), ale ich działania nie przyniosły żadnych wymiernych efektów. Dopiero w 2008 r. podjęto kluczowe prace na drodze do informatyzacji Archiwum IPN (powstał system Nexus). M. Kwaśniak przedstawił także swoje wątpliwości związane z powstawaniem Inwentarza archiwalnego, do którego utworzenia zobowiązała prezesa Instytutu nowelizacja ustawy o IPN z 2010 r. Ważnym krokiem na drodze do stworzenia archiwalnego systemu informatycznego Instytutu była decyzja w 2012 r. o powstaniu systemu Cyfrowe Archiwum, który funkcjonuje do dzisiaj. W ocenie referenta rozpoczęcie prac nad Cyfrowym Archiwum było faktycznym początkiem informatyzacji Archiwum IPN, a wszelkie niedociągnięcia wynikające z wdrożenia systemu są konsekwencją specyfiki funkcjonowania Instytutu.

Po drugiej części obrad ponownie nastąpiła dyskusja, w czasie której głos zabrał Wojciech Woźniak. Skierował on do P. Perzyny i M. Kwaśniaka pytania odnoszące się do prac

nad systemem ZoSIA w korelacji z wdrożeniem i udoskonalaniem Cyfrowego Archiwum oraz oceny retrokonwersji pomocy archiwalnych w jednostkach podległych Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych. Głos zabrali także Rafał Leśkiewicz, Wiesław Nowosad i Marzena Kruk, a ich opinie dotyczyły prac nad stworzeniem modelowego archiwalnego systemu informatycznego. Na koniec pierwszego dnia sympozjum odbyło się posiedzenie Rady Naukowej serii wydawniczej „Symposia Archivistica”.

Drugiego dnia obrad pierwszy referat wygłosił Wiesław Nowosad, który odniósł się do próby opracowania bazy danych na podstawie standardu FOPAR. W swoim wystąpieniu przywołał publikację B. Ryszewskiego *Problemy komputeryzacji archiwów*¹, w której FOPAR został sformułowany i opisany. To właśnie ta książka zapoczątkowała prace zespołu, który działał pod kierownictwem B. Ryszewskiego na UMK w Toruniu. W. Nowosad krótko omówił powyższy standard. Wspomniał również o wypracowanym przez Międzynarodową Radę Archiwów standardzie ISAD(G), a także o początkach zaimplementowania standardu FOPAR do narzędzi informatycznych (np. FOX Pro). W dalszej części referent szczegółowo przybliżył etapy rozwoju i obecną sytuację w zakresie wykorzystania FOPAR podczas tworzenia systemów informatycznych w archiwach.

Andrzej Klubiński omówił drogi do informatyzacji w instytucjach naukowych Polskiej Akademii Nauk. Referent wskazał, że proces ten nie jest ani pełny, ani zakończony, a przyczyna tego stanu rzeczy tkwi w tym, iż działalność prowadzona przez placówki PAN nie ma charakteru usługowego. W związku z tym instytuty naukowe nie wdrażają zintegrowanych systemów, np. EZD. Przyczyną tego są nie tylko przeróżne ograniczenia, lecz również przekonanie, że praca naukowa nie mieści się w działalności administracyjnej instytucji. Dopiero od jakiegoś czasu Archiwum PAN jest na etapie rozpoznania możliwości systemu ZoSIA. A. Klubiński wskazał, iż na wielu etapach funkcjonowania instytucji naukowych PAN wciąż brakuje pełnej informatyzacji, i dodał, że w najbliższym czasie na pewno ona nie nastąpi. Wiele narzędzi informatycznych jest tworzonych jedynie w związku z prowadzeniem określonego projektu badawczego, ale i w tym względzie następują zmiany wynikające z nowego pokolenia będącego w kierownictwie instytucji. Zdaniem referenta szczególnie interesujące zagadnienie w tej materii związane jest z wytwarzaniem przez pracowników PAN za pomocą narzędzi informatycznych własnych narzędzi badawczych.

Ksiądz Roman Majka zajął się z kolei modelem systemu informatycznego dla archiwów zakonnych, którego – jak zaznaczył – dotychczas nie opracowano. Zaprezentował również drogę prowadzącą do powstania takiego systemu w oparciu o standardy FOPAR i ISAD(G). W tym celu ks. R. Majka rozesłał do polskich archiwów zakonnych ankietę mającą na celu rozeznanie, jak wygląda w nich sytuacja z bazami danych oraz używanym do ich stworzenia oprogramowaniem. Zebrane dane posłużyły referentowi do przedstawienia systemu informatycznego, który mógłby być wykorzystywany w archiwach zakonnych.

Czwarty referat wygłosiła Anna Żeglińska, której rozważania dotyczyły problematyki wyszukiwania *online* w zasobach archiwów Służby Bezpieczeństwa Państwowego byłej Niemieckiej Republiki Demokratycznej. Referentka najpierw krótko przedstawiła historię archiwów Stasi, a następnie własne doświadczenia związane z prowadzeniem

¹ B. Ryszewski, *Problemy komputeryzacji archiwów*, Toruń 1994.

w nich kwerend. A. Żeglińska dokonała także analizy istniejących w archiwach Stasi narzędzi poszukiwawczych: Findmittelsuche, Argus i Stasi-Mediatka.

Ewa Piórkowska w ostatnim wystąpieniu omówiła projekt informatyczny „System Zarządzania Archiwami Wojskowymi” (nazwa robocza), który w niedalekiej przyszłości ma być wdrożony w archiwach wojskowych. Referentka wskazała na jego główne założenia, takie jak: jednoczesna praca w systemie wszystkich archiwów, dostęp do danych wprowadzanych w archiwach oraz wymiana informacji pomiędzy archiwami. Przedstawiła również uwarunkowania techniczne związane z powstaniem systemu i zabezpieczeniem wprowadzanych do niego danych, chronionych ze względu na istnienie dokumentów objętych klauzulami tajności.

Po referacie E. Piórkowskiej nastąpiła dyskusja dotycząca projektu systemu informatycznego CAW, w której głos zabierali W. Nowosad, J. Bednarek oraz autorka wystąpienia.

Symposium podsumował Paweł Perzyna, który stwierdził, że problemy archiwalnych systemów informatycznych były rozpatrywane w trzech aspektach: teoretycznym, praktycznym oraz technicznym. Istotnym wnioskiem wypływającym z aspektu teoretycznego było zwrócenie przez referentów uwagi na ważną rolę, jaką w trakcie informatyzacji archiwów odgrywa organizacja obiegu informacji. W aspekcie praktycznym ukazano próby budowania systemów informatycznych dla archiwów państwowych, wyodrębnionych i zakonnych. W ostatniej grupie zagadnień zaprezentowano model architektury archiwalnych systemów informatycznych oraz próby ujednoczenia obiegu informacji na platformach cyfrowych.

Michał Kopczyński